

LIBUŠE JÍLKOVÁ

VÝZKUM SOCIÁLNÍCH POTŘEB STARÝCH LIDÍ VE MĚSTĚ BRNĚ

I.

V mnoha rozvinutých společnostech je již zajištěno a přijato poznání, že stále početně rostoucí věková skupina starých lidí musí být všestranně integrována do celkového systému společnosti, aby nedocházelo k vážným poruchám sociálního mechanismu. Problém starých lidí není tedy nazírán pouze jednostranně ekonomicky nebo eticky; řešení životních sociálních problémů starých lidí je záležitostí celého společenského systému a musí být pochopeno především sociologicky, aby se získal spolehlivý základ ke komplexnímu a perspektivnímu postupu.

Novost problému sociální integrace starých lidí do celku moderní společnosti spočívá ve všech pokročilých státech v tom, že:

1. sociální skupina starých lidí zvyšuje neustále svůj absolutní i relativní podíl na celkové populaci moderního státu, v důsledku podstatného zlepšení podmínek přežití do vyššího věku.

2. vědecké komplexní a perspektivní plánování všech odvětví činnosti moderní společnosti, jež je charakteristické pro naši dobu, vyžaduje, aby i problém starých lidí byl řešen vědecky a plánovitě, a aby se skoncovalo s praxí pragmatických a nahodilých zásahů v této oblasti.

3. úroveň a efektivnost celospolečenské péče o staré lidi je nesporně jedním z důležitých měřítek kulturní vyspělosti daného společenského systému.

Je ovšem nutno připustit, že sociální problém integrace starých lidí do celku společnosti, a všechny další dílčí problémy, jež s tím souvisejí, klade sice na všechny moderní společnosti bez rozdílu analogické požadavky. avšak vzhledem k tomu, že tyto společnosti jsou ve svých základních ideových, ekonomických a politických koncepcích protikladné, je zcela oprávněné, abychom mluvili o specifické problematice sociální integrace starých lidí v socialistické vyspělé společnosti. V socialistické společnosti je otázka začlenění starých lidí do sociálního celku kladena jako celospolečenský, centrálně řešený a řízený problém, jako významná součást jednotného politického programu řízeného rozvoje společnosti.

Náš příspěvek, týkající se výzkumu sociálních potřeb a zejména služeb, jež slouží k jejich uspokojení, si kladl za cíl poměrně skromný zlomek roz-

sáhlé oblasti, která má být postupně empiricky i teoreticky poznána: *zkonstruovat několik základních typů sociálních situací starých lidí* za tím účelem, abychom jednak sociologicky konkretizovali důležitý aspekt celkové problematiky integrace, jednak, abychom již v této první výzkumné fázi napomohli sociálně-politické praxi efektivně usměrnit její nasazení.

Širší studie této otázky byla zpracována na jaře roku 1970 na základě smlouvy uzavřené mezi odborem sociálního zabezpečení národního výboru města Brna na jedné straně a laboratoří sociologického výzkumu filosofické fakulty UJEP v Brně na straně druhé. Autorka této stati byla současně odpovědným vedoucím hlavních prací, jež probíhaly od října 1969 do května 1970, a jež byly uzavřeny 150stránkovou analýzou. Je pochopitelné, že naše stať bude diskutovat jen vybrané klíčové otázky této analýzy a že ti, kteří se o problém zajímají hlouběji, se obrátí k úplnému textu analýzy, který je i s podklady a přílohami k dispozici v laboratoři empirického výzkumu FF UJEP v Brně.

Definovaný předmět našeho výzkumu byl stanoven výslovně jako „*sociologický výzkum potřeb sociálních služeb u brněnské populace věkové skupiny nad 62 let a průzkum postoje této populace k dnešnímu systému a praxi sociálních služeb v Brně*“.

Použitá metoda spočívala v analýze výsledků polostandardizovaných rozhovorů zachycených na záznamních arších, jejichž data byla statisticky zpracována samočinným počítačem v laboratoři počítačích strojů VUT v Brně. Výběrový soubor zahrnul 592 respondentů, kteří byli zvoleni nahodilým výběrem a odpovídali požadavkům: 1. věk nad 62 let, 2. poživatel důchodu, 3. bydlení v soukromých prostorách, nikoliv ve společných zařízeních. Skutečný vzorek se svými charakteristikami jen nepatrně odchyloval od celku této sociální skupiny v celém městě Brně, a činil 1,4 % základního souboru.

Pracovní hypotézy, jež měly být výzkumem ověřeny, zahrnovaly tyto klíčové domněnky:

1. kvalitativní růst počtu starých lidí odkázaných na pomoc společnosti souvisí jednak s uvolňováním rodinných vazeb, jednak s prodlužováním lidského průměrného věku.

2. zvyšující se závislost starých lidí na společnosti se projevuje nejen odkázaností na peněžní zajištění důchodem, ale zároveň odkázaností na *pomoc společnosti při uspokojování potřeb starého člověka*. (Pouze tento druh závislosti byl předmětem výzkumu.)

3. očekáváme, že subjektivně pocífované objektivní potřeby budou nejsilnější v oblasti péče o domácnost, o vlastní osobu starého člověka a v oblasti péče v případě onemocnění.

4. předpokládáme, že staří lidé budou všeobecně neochotni k hlubší změně v dosavadním způsobu svého života, což bude mít vliv na jejich postoje k domovům důchodců, pečovatelské službě, stravování a klubům důchodců.

5. předpokládáme u starých lidí dosti silný stupeň dezintegračních pocitů. Zároveň zjistíme subjektivní vztah starých lidí k sociální politice, jež se jich týká a zachytíme část tzv. rizikové populace, jež potřebuje neodkladnou pomoc společnosti.

II.

Provedený výzkum přinesl zejména ve svém ústředním bodě, který byl zaměřen na charakteristiku základních životních typických situací a z nich plynoucích objektivních nebo pocíťovaných potřeb, mnoho zajímavých výsledků.

V první části bylo naše vyšetřování zaměřeno na oblast hodnocení uspokojování věcných potřeb starých lidí. Pod tento titul jsme zahrnuli otázky vztahující se k očekávaným zdrojům pomoci v případě *onemocnění*, dále postoje starých lidí ke způsobům jejich *stravování*, způsoby výkonu *péče o domácnost*, postoje starých lidí k pobytu v zařízeních společného ubytování (*domovy důchodců*), jakož i další otázky, které s těmito hlavními věcnými potřebami běžného denního života starých lidí souvisejí.

A. Zdroj očekávané pomoci v případě onemocnění

Základní otázka zjišťovala, odkud respondent očekává pomoc v případě svého onemocnění. Základní rozdělení odpovědí ukázalo, že asi polovina dotázaných očekává pomoc od manželského partnera, 37 % očekává pomoc od příbuzných. Tyto výsledky jsou objektivně dány příbuzenskými vazbami dotazovaných (tj. respondenti žijí v manželství anebo mají alespoň dosažitelné příbuzné). Avšak 8 % dotázaných odpovídá, že neočekává při onemocnění pomoc od nikoho z rodiny ani z blízkého okolí, tj. že jsou odkázáni na bezprostřední pomoc sociálních institucí, Bližší šetření ukázalo, že značná část tohoto podsouboru, který nemůže očekávat žádnou pomoc od nejbližšího okolí, jsou lidé, kteří odověli (73 %), přičemž mezi nimi je výrazně vysoký podíl žen. Z toho vyplývá faktické zjištění, že relativně nejopouštěnější kategorie starých lidí představují v případě onemocnění dlouho osamocené vdovy.

Vzhledem k této struktuře situace se nabízí otázka, jaký význam přikládají staří lidé subjektivně pečovatelské službě příslušných sociálních institucí. Výsledky ukázaly, že tuto službu by přivítalo ihned 7 procent dotázaných (což se téměř kryje s procentem těch, kteří neočekávají od žádného příbuzného nebo známého pomoc v případě onemocnění). Podrobnější analýzou jsme zjistili, že v případech úplné sociální izolace starého člověka, který žije bez příbuzných a bez ochotných sousedů a známých, jsou kladné postoje k pečovatelské službě u žen četnější než u mužů.

B. Postoje ke způsobům stravování

Výzkumem jsme zjišťovali, jakým způsobem si staří lidé zajišťují každodenní stravování, jaké mají názory o stravování společném a konečně jak posuzují výhodnost či nevýhodnost dovážení hlavního jídla přímo do svého bydliště (což je prozatím způsob u nás nevyzkoušený v širší praxi).

Z výběrového souboru 576 osob si téměř polovina (45 procent) vaří sama, jedná třetinu (31 procent) dotázaných připravuje oběd manželka, zatímco zbytek (20 procent) si obstarává hlavní teplé jídlo jiným než uvedeným způsobem. Protože z hlediska institucionalizované sociální služby je nejzajímavější ta skupina, která žije bez manželského partnera, sledovali jsme strukturu způsobu stravování u této kategorie zvláště a zjistili jsme, že více než polovina těchto osob si vaří sama. U nedávno odovělých a svo-

bodných starých lidí je výrazně vyšší četnost (ve srovnání s jinými kategoriemi) těch, kteří si zajišťují obědy ve veřejném stravování.

Přítom ovšem výsledky šetření v tomto směru poukazují jasně na fakt, že společná forma stravování soustřeďuje na sebe absolutně i relativně nízký zájem starých lidí. Šetřením příčin nezájmu o společné stravování (ve veřejných jídelnách pro důchodce) bylo prokázáno, že největší část dotazovaných (68 procent) je uspokojeno možností stravovat se doma. To znamená pravděpodobně, že tito lidé dávají v každém případě přednost soukromému stravování, bez ohledu na objektivní či pocíťované přednosti stravování veřejného. Avšak 25 procent odmítá nebo nepoužívá veřejné stravování z objektivních důvodů. Jen 7 procent dotázaných jsou účastníky společného stravování.

Naproti tomu z další doplňující otázky jsme zjistili, že mnozí z těch, kteří nejsou účastníky společného veřejného stravování, by uvítali veřejnou pomoc při stravování, jestliže by se dala formou dovážky připravených jídel do vlastního bytu. Jen 45 procent dotázaných tuto formu apriorně nepřipouští, avšak majorita buď vítá, nebo připouští tento způsob. Můžeme usuzovat, že hlavním motivem odmítání klasické formy společného stravování u starých lidí je tedy právě nedostatek soukromí v tak delikátní záležitosti, jakou stolování nesporně je.

C. Pomoc v domácnosti

Důležitou pravidelnou činností starých lidí je udržování a úklid domácnosti. Domácí úklidové a podobné práce přirozeně kladou na staré lidi poměrně velmi vysoké fyzické nároky. Proto také nepřekvapuje, že značná část dotazovaných pocíťuje potřebu pomoci odjinud při těchto činnostech. Tyto požadavky se týkají nejčastěji praní prádla, transportování topiv a zajišťování nákupu, tedy ve všech případech prací, jež vyžadují přemístování těžkých břemen. Šetření ukázalo, že staré manželské dvojice poměrně nejmeně často pocíťují potřebu těchto služeb, zatímco nejvyšší intenzita potřeby pomoci se projevuje u osamělých jednotlivců, žijících bez partnera. Zdá se přitom, že potřeba pomoci při fyzicky namáhavých pracovních úkonech je dána objektivní fyzickou nedostatečností, méně než nezvykem, jakožto následkem sociální izolace a přetřhané partnerské vazby.

Všechny běžné každodenní domácí práce vykonává ze skupiny starých osob 37 procent respondentů. Tyto práce však jsou mnohem častěji bez pomoci vykonávány kategorií ovdovělých osob (46 procent).

Výzkum vyšetřoval vztah starých lidí k veřejným službám, které se zabývají výkonem domácích prací (Osвобоzená domácnost). Zde vidíme obdobný obraz struktury motivů jako ve vztahu starých lidí ke společnému stravování. Značná většina starých lidí (69 procent) odpovídá, že na uvedené práce stačí sami (resp. s pomocí příbuzných apod.). Avšak plná čtvrtina dotazovaných nepoužívá veřejných úklidových a podobných služeb s odkazem na nepřijatelné ceny nebo na špatnou kvalitu poskytovaných služeb. Z těchto výsledků nelze přirozeně usuzovat, zda dotazovaní veřejné služby při pomoci v domácnosti skutečně potřebují či nikoliv.

Teprve relace struktury postojů starých lidí a základní skupiny obyvatelstva v produktivním věku ve vztahu k používání těchto služeb by snad

ukázala přesněji příčiny, pro které skupina starých lidí, jež zřejmě a objektivně tyto služby více potřebuje, jich používá nedostatečně.

D. Postoj starých lidí ke společnému ubytování

Vyšetřované osoby byly dotazovány na své postoje k domovům důchodců. Z úhrnu dotázaných se 63 procent osob vyslovilo důrazně negativně k možnosti přestěhování do domova důchodců, zatímco jen 2 procenta dotázaných uvedla, že by byli ochotni se ihned do domova přestěhovat.

Analýza negativních postojů dále ukázala: asi 38 procent soudí, že v žádném případě domov důchodců nemůže nahradit prostředí domova přirozeného. Asi čtvrtina osob odmítajících domovy kritizuje jejich nedostatky. Po jedné pětině osob tvoří kategorie těch, kteří nechtějí měnit prostředí, kterému přivykli, a těch, kteří vidí v odchodu do domova jakési potvrzení, že jejich osobní zdatnost je již bezvýznamná.

Analýza odmítavých postojů k domovům důchodců ukázala při třídění I. stupně toto rozložení: 18 % odmítalo nutnost opustit známé prostředí, 18 % spolubydlení s neznámými lidmi, 10 % omezení osobní svobody a nutnost podřídit se domácímu řádu, atd. Zjistili jsme, že mužům vadí více než ženám omezení osobní svobody i bydlení s neznámými lidmi. Hypoteticky můžeme dále tvrdit, že vcelku muži mají vůči domovům důchodců silnější averzi než ženy a že naopak ženy se obvykle snáze smíří (resignovaně) s odchodem do domova důchodců než muži.

Relativně dosti početná skupina dotazovaných by spíše dala přednost umístění v tzv. penzionovém typu domů pro staré lidi, jež se vyznačují daleko vyšším stupněm volitelného soukromí než klasické domovy důchodců. Zde, obdobně jako ve vztahu k společnému stravování, vystupuje do popředí nesporně potřeba jisté míry zaručené privátnosti. Tato potřeba zaručené privátnosti souvisí s touhou starých lidí zachovat si jistou volnost a důstojnost i v situacích, kdy jsou odkázáni na pomoc společnosti.

Naš výzkum se snažil také zjistit příčiny lpění starých lidí na jejich dosavadním domově, zejména v případech, kdy běží zřejmě o hygienicky závadné a jinak nedostatečné byty. Ukázalo se, že v této otázce je velmi složitá struktura motivací, ovlivněná však zejména stupněm vzdělání, rodinným stavem a typem dosavadního bydlení. Tak např. osoby s vyšším vzděláním zpravidla projevují častěji přání přestěhovat se do lepšího bytu, zatímco staří lidé s nižším vzděláním více lpí na navykklém prostředí. Rovněž ty osoby, které bydlí v rodinných domech, častěji odmítají myšlenku změnit bytové prostředí než ty osoby, které bydlí v nájemních domech.

Souhrnně můžeme říci, že tato část našeho výzkumu, jež se vztahovala k věcným materiálním potřebám každodenního života a hodnocení jejich uspokojování prismaťem zkušeností a názorů starých lidí, přinesla především potvrzení základního faktu, že totiž potřeba celospolečenské pomoci je tím výraznější, čím více byly uvolněny rodinné a příbuzenské vazby starého člověka. Všeobecněji řečeno: objektivní potřeba pomoci roste se stupněm sociální izolovanosti starého člověka.

Výzkum doložil, že 7 procent starých občanů města Brna potřebuje (subjektivně) okamžitou pomoc společnosti prostřednictvím pečovatelské služby a že tuto pomoc perspektivně očekává dalších 45 procent populace starých občanů. Obdobně potřebuje 9 procent starých lidí okamžitou pomoc

při zajištění oběda a dalších 19 procent tuto pomoc očekává perspektivně. Poměrně nízké procento (18 %) požadavků na pomoc v domácích pracích nevyjadřuje podle našeho názoru ani tak dobrý fyzický stav respondentů, jako spíše jejich instinktivní lpění na smysluplné pravidelné činnosti, jež starým lidem dodává vnitřní pocit užitečnosti a uspokojení.

Podle našeho hodnocení výzkum v této části dále prokázal, že perspektivně (tj. do 10 let) by mělo město Brno plánovat umístění asi 22 procent své staré populace v zařízeních společného nebo polospoločného i penzionového ubytování a výstavbu nových moderních klubů důchodců.

III.

Druhá část naší výzkumné práce se týkala sféry mimomateriálních potřeb života starých lidí a zahrnovala především vyšetření četnosti a druhu kontaktů, pocity opuštěnosti, obtíže přechodu z produktivní činnosti do důchodu, využívání a obsah volného času a konečně hodnotové orientace skupiny starých lidí v městě Brně.

Vycházeli jsme z uznávané zásady, že životní situace starého člověka není podmíněna pouze ekonomickým, finančním a servisním zajištěním jeho životně-existenčních potřeb, ale že stejně základní důležitost musí být přisouzena psychologické a sociologické situaci, ve které dosahují všichni lidé své lidské dimenze. Socialistická společnost musí rozpoznat, že obsahem její péče o zestárlé obyvatelstvo je ochrana starých lidí proti prudkým nárazům dezintegrace.

E. Sociální kontakty

Sociální izolace člověka spočívá v přirozeném nebo jiném rozrušování jeho mnohotvárných lidských kontaktů. Náš výzkum se snažil charakterizovat kvalitu i frekvenci těchto kontaktů. Po vytrídění odpovědí jsme zjistili, že křivka rozložení těchto kontaktů ukazuje svůj vrchol u nahodilých setkání a při nepravidelných návštěvách, zatím co plná izolace a stejně i pravidelné spojení se sociálním životem mají na tvorbě kontaktů starých lidí menší podíl.

Po zjištění faktických kontaktů jsme přistoupili ke zjišťování kontaktů žádaných, abychom se pokusili postihnout skrytou sociální a emoční izolaci staré brněnské populace. Tabulka ukazuje vrstvení odpovědí na otázku „Přál byste si scházet se častěji s příbuznými, se svými známými nebo s lidmi vůbec?“.

7 %	si velmi naléhavě přeje intenzivnější kontakty
15 %	někdy touží po častějších kontaktech
39 %	netouží po častějších kontaktech, protože si je nepřeje
37 %	je spokojeno se současným stavem svých kontaktů
2 %	se nevyjádřilo.

Pokračující v analýze sociálních kontaktů, zjišťovali jsme povahu udávaných překážek, jež brání starým lidem v častějším styku s ostatními lidmi. Na základě hodnocení dosažených údajů jsme konstatovali, že nejčastější potíže s navazováním lidských kontaktů mají staří lidé z té kategorie, která již dávno ztratila svého životního partnera. Čím déle kdo zůstává osamocen, tím obtížnější je pro něho překonat samotu novými kon-

takty. Pokud se týká konkrétních důvodů zábran, udávají se kromě chorob a těžké pohyblivosti také ostych, nedostatek času, nedostatek peněz atd.

Ve skupině starých lidí, kteří mají slabé mezilidské kontakty z důvodu nemoci nebo tělesné vady, je 49 procent osob žijících bez partnera a tedy bez běžných denních lidských interakcí!

F. Pocity opuštěnosti a osamění

Přibližně 41 procent dotazovaných připouští pocity opuštěnosti různého stupně. Z nich podstatnou část tvoří ovdovělí, nikoliv však svobodní, což ukazuje na význam možnosti porovnávání dřívějších a nyníjších osobních situací. Ženy pocítují opuštěnost častěji než muži (bez vztahu k tomu, že častěji přežívají své manžele). Lidé s vyšším vzděláním pocítují opuštěnost méně častěji. Rovněž lepší typ bydlení zpravidla zmenšuje pocit opuštěnosti.

Zjišťovali jsme také denní časové trvání osamění. Asi čtvrtina dotazovaných je během dne 10 i více hodin sama, naproti tomu přes 60 procent dotázaných bývá denně o samotě méně než 2 hodiny. Přitom z úhrnu téměř nepřetržitě osamocených starých lidí (10 0/0 vzorku) žije 77 procent v bytech špatných a velmi špatných. Výzkum dále prokázal, že existuje vysoký korelační koeficient délky doby osamocení během dne a pocitů opuštěnosti. Pocity opuštěnosti se však u starých lidí může objevit i při poměrně četných kontaktech, jak jsme rovněž prokázali. Tato část výzkumu ovšem nemůže uspokojit v žádném třídění odpovědí, protože nedává spolehlivé vysvětlení skutečných příčin pocívané opuštěnosti. Konstatujeme ji tedy pouze jako fakt.

G. Reakce na odchod do důchodu

Zatímco 64 procent dotázaných tvrdí, že jejich odchod do důchodu nebyl spojen s (psychologickými) obtížemi, 30 procent takové obtíže připustilo v různé míře. Toto procento má však sociologicky větší váhu než opticky ukazuje, a to z toho důvodu, že ve skupině, jež potíže nepocítovala, je velmi mnoho poživatelék vdovských důchodů o důchodů manželek, tj. osob, jež většinou nebyly v pracovním trvalém poměru.

Rozbor potíží při přechodu ze zaměstnání do důchodu ukázal zhruba tyto faktory: pocity vyřazenosti a zbytečnosti (13 0/0), nezaplňenost denního programu (9 0/0), pokles peněžních příjmů (3 0/0), přičemž pokles příjmů je nejvíce pocítován u starých lidí, žijících v manželství.

Další rozborů ukázaly: typ bydlení souvisí s rychlostí adaptace na nový způsob života v důchodu. Činnosti, jež poskytuje např. bydlení v rodinném domku se zahrádkou, kompenzují silně eventuální potíže přechodu do důchodu. Totéž se analogicky týká existence dětí a vnuků a případné péče o ně, avšak zároveň pozitivně i negativně.

H. Volný čas starých lidí

Křivka druhů činností ve volném čase seřazených podle jejich sociálně-politické uznávané hodnoty ukazuje, že její vrchol je opět uprostřed, tj. u činností sociálně neutrálních, zatímco zcela individuální a zcela kolektivní druhy činností jsou uváděny řidčeji. Střed vrcholu můžeme charakterizovat jako převážně ruční práce pro domácnost (21 0/0), zatímco na počátku

křivky figuruje tzv. pasivní odpočinek (10 %) a na jejím konci veřejně prospěšná práce (3 %).

I. Hodnotová orientace a životní přání starých lidí

Zjišťováním preferovaných hodnot jsme se pokoušeli postihnout, po čem tato skupina nejvíce touží a čeho tedy nejvíce postrádá. Při třídění I. stupně jsme zaznamenali z výrazněji uváděných hodnot tyto:

- I. zdraví (84 procent).
- II. klidný a spokojený rodinný život (8 procent).
- III. dostatek peněz (4 procenta).

Jaká je skutečná sociálně psychologická váha těchto hodnot nelze však určit použitými metodami; latentní smysl těchto odpovědí musí být dále interpretován. Výrazné hodnocení zdraví starými lidmi je sice možno vyložit nejen jako touhu po tom, co těmto lidem zpravidla chybí, nýbrž také jako výraz rezignace na jiné hodnoty, které sice jsou rovněž velmi žádané, ale již nedosažitelné.

Kladli jsme také otázku, zda respondent pocituje stáří jako horší nebo lepší než si představoval. Rozložení odpovědí bylo:

- I. lepší (14 %)
- II. odpovídá představě (34 %)
- III. horší (38 %)!
- IV. respondent neumí odpovědět (14 %).

A konečně jsme se ptali, jak by dotazovaný použil větší částku peněz za předpokladu, že by ji nečekaně měl k dispozici. Odpovědi měly ukázat, na jaký druh uspokojení potřeb se staří lidé orientují. Charakteristické bylo zjištění, že 27 % dotázaných by využilo hypotetického nečekaného přínosu peněz k obdarování jiných osob. Pro sociální situaci dotazovaných považujeme za významné rovněž zjištění, že 17 % dotázaných by si opatřilo základní spotřební zboží (jídlo, pití, oděv, obuv) a 14 % lepší byt.

V závěru jsme také zjišťovali, jak staří lidé hodnotí společenskou péči směřující ke zlepšení jejich sociálního postavení. Přibližně jedna třetina dotázaných hodnotila péči společnosti o staré lidi jako zcela dostačující, jedna desetina jako zcela nedostačující, a téměř polovina tuto péči kladně přijímala, avšak požadovala zlepšení.

Nadpoloviční většina kriticky hodnocících pak převážně požadovala zvýšení svého důchodu, což je odrazem skutečné situace: jen 45 procent osob z vyšetřovaného souboru má měsíční důchod vyšší než 700 Kčs.

Jak první tak i druhá část našeho výzkumu potvrdila, že sociální politika socialistické společnosti vyřeší své obrovské a společensky významné úkoly jen za předpokladu, že plně a důsledně bude jednat se zestárlými členy společnosti jako s rovnoprávnými občany, kteří netouží po tom, aby se stali objektem blahovlnné charity, ale kteří se všemi zbylými silami snaží zůstat subjekty společenské dynamiky a společenské integrace. Fakt, že sám výzkum odhalil u některých jevů jejich konkrétní rozměry a náležitost bezprostředního řešení, je co do svého významu sekundární, neboť náprava tzv. případů nemůže být podstatným obsahem socialistické so-

ciální politiky. Významnější jsou odkazy výzkumu na nutnosti perspektivního řešení jednotlivých oblastí sociální péče (např. ubytování a stravování). Avšak primárním výsledkem je potvrzení nutnosti ucelené a vědecké koncepce sociální politiky ve vztahu ke starým lidem vůbec.

Za další významné konkrétní poznání, výzkumem ověřené, pokládáme:

1. ve skupině starých lidí dochází ke konfliktu mezi slábnutím organismu a stupňováním nároku stárnoucího na své přetrvání. Intervence společnosti musí tento konflikt správně řešit.

2. ačkoliv proces uvolňování rodinných vazeb u nás progresivně pokračuje, staří lidé se na tento proces přirozeně adaptují.

3. u zkoumaných starých občanů města Brna existuje velká variabilita sociální závažnosti změn plynoucích z procesu stárnutí a adaptability stárnoucích lidí. To vyžaduje značnou specifickou v přístupu ke starým lidem.

4. dosažení spokojenosti se stářím vyžaduje nejen zajištění materiálního minima, ale současně maximální péči o všechny vazby, které zabezpečují starému člověku pocit sociální potřebnosti a uznání.

Р е з ю м е

Автор статьи провела в 1970 г. исследование по вопросу об удовлетворении социальных потребностей престарелых людей — жителей города Брно. Было выбрано 592 жителя, которым в полустандартном интервью задавались вопросы с целью определить, как удовлетворяются социальные потребности первой необходимости и остальные потребности исследуемых лиц. Классификация ответов проводилась в комбинации с соответствующей характеристикой каждого отдельного отвечающего, главным образом с их семейным положением, образованием, социально-профессиональным положением и т. п.

Конкретно говоря, исследовалось отношение престарелых людей к тому, как они обеспечены в случае болезни, как обеспечено их питание, необходимые работы, связанные с бытом, в каких квартирах они живут и т. п. Исследовались также количество и характер социальных связей, чувство одиночества, использования свободного времени и первоочередные интересы старых людей.

Исследования подтвердили, что условия существования и жизни социальной группы престарелых людей от сих пор остаются серьезной социально-политической проблемой. Для решения этой проблемы необходимо прежде всего разработать такую научную концепцию, которая бы как можно эффективнее обеспечивала максимальную интеграцию старых людей в жизни социалистического общества как целого. При этом важно как прямое материальное обеспечение (пенсии, квартиры, питание, медицинское и социальное обслуживание), так и нематериальное (усиление контактов и связей, функциональное включение в жизнь общества и моральное признание обществом старых людей). Кроме того, социальная политика должна провести ряд неосложненных мероприятий в тех случаях, когда неудовлетворительной социально-бытовой обеспеченности, которые по крайней мере типологически удалось обнаружить в результате исследований.

Социальная группа престарелых людей проявляет чрезвычайную упорность и стремление приспособиться к изменяющимся условиям развития общества; это, например, проявляется в способности примириться с естественным ослаблением семейных связей, в готовности деятельно включиться в более широкий план потребностей общества, помогать молодому поколению. Этой доброй воле старых людей должна в обществе соответствовать эффективная научная социальная политика, чтобы проблема старых людей перестала быть злободневной проблемой нашего общества.

Summary

In 1970, the authoress of the essay conducted a research investigation into the requirements of social services by old citizens living in the town of Brno. In a semi-standardized interview, 592 selected respondents were asked questions in order to determine the degree to which their primary and higher social requirements were satisfied. The answers were classified in crosstabulations with various relevant characterizations of the persons, namely with their condition, education, social-professional status, etc.

The investigation regarded the attitude of old persons towards insurance in case of illness, the attitude towards the manner of boarding, towards the insurance of their house work, towards the manner of their habitation, etc. Further research work was devoted to the investigation of the quantity and the kind of social contacts, feelings of desolation, the enjoyment of spare time and the value-setting orientation of the old generation.

The research has confirmed that the existential and living conditions of the group of old persons have meant a serious social-political problem up to the present. The solution of this problem should involve above all the elaboration of such a scientific conception which could contribute most effectively to the highest possible integration of old persons into the life of the whole socialist society. This is a question of both the direct material insurance (revenues, habitation, boarding, health-social welfare) and the insurance of immaterial requirements (the intensification of contact bonds, the functional incorporation and the moral appreciation of the old persons by the society). Besides, social policy has to execute a number of inevitable interventions in such social cases which were pointed out by the research only in the typological way.

The group of old persons shows an exceptional tenacity and a fair adaptability to the altering conditions of the social development. This appears, e.g., in the true acquiescence in the natural disengagement of family bonds, in the consent to the integration of their activities into the large-scale plan of requirements, and in the readiness to help the younger generations. The goodwill of the old generation should be favoured by effective social politics so that the problem of old persons might not be an acute problem of our society any more.

Tr. J. J.